

sko-hrvatskih pridošlica i sačuvanih enklava italorimsko-ilirskih identiteta. Ukopi na starokršćanskim grobljima, često moguće praćenje kontinuiteta sakralnog prostora do u najnovije razdoblje, ulomci ornamenata i ostaci građevina te sačuvana rijetka pisana vrela – svjedoče o prežicima tog doba, ali i o prijemčivosti peregrinata starosjedilačkim identitetima. Autor se ograđuje od mogućih nagađanja o jačini i brojnosti tih utjecaja.

Je li hrvatski latinitet bio u nečemu poseban, nešto drugo ili neraskidivi dio općeeuropske prisutnosti posebnih tipoloških karakteristika ondašnje Europe predočio nam je u svom radu *Ranosrednjovjekovni latinitet* (173-194) Pavao Knezović. Saznajemo jezično-stilske karakteristike izvučene iz sačuvanih vrela, mogućnosti različitih čitanja i intepretacija djela te kako su pojedini autori dosad pokušavali čitati preostale ulomke i kritiku njihovih čitanja. Autor hrvatskom latinitetu ubraja u zaslugu raznolikost književnih vrsta, lapidaran i inventivan izraz, a sveukupne domete ocjenjuje ravnopravnim ondašnjim europskim dostignućima.

Fra Stanko Bačić drži da su u *XV. stoljeću postojala dva Benkovića (Benkovca)* (197-203), navodeći kao izvor popis mjesta u Ninskoj županiji iz 1449. godine. Zna za najstariji oblik naselja Veleševo i ondje smještenu crkvu sv. Vida, kojoj tragove nalazi u nekim ruiniranim ostacima i prežicima staroslavenskih kultova Svevida. Isto tako prati i nastanak dvaju lokaliteta Bukovića.

Prekojadranska iseljavanja iz sjevernodalmatinskog zaleđa (XV.-XVII. st.) (207-227) rad je Lovorke Čoralić. Važnu sastavnicu u migracijama s hrvatskog prostora od 15. stoljeća čine i iseljavanja iz sjevernojadranskog zaleđa. Na temelju građe iz mletačkih arhiva autorica istražuje podrijetlo doseljenika, načine doseljavanja, početnu prilagodbu, smještaj i uklopljenost u novu domovinu. Prati njihove veze s hrvatskom bratovštinom sv. Jurja i Tripuna, njihov vjerski život i odnose s duhovnim osobama i crkvenim ustanovama u Mlecima.

Osim cjelovitih priloga, u zborniku su objavljeni i sažeci radova autora koji nisu dospjeli predati tekst za objavljivanje (Neven Budak, *Titulacija hrvatskih vladara u ranom srednjem vijeku*, 67-68; Franjo Šanjek, *Kršćansko ozračje Branimirove Hrvatske*, 109-110; Pavo Živković, *Bizantski crkvenoslavenski utjecaji na vjerske prilike u Branimirovoj Hrvatskoj*, 123-124; Pavuša Vežić, *Kontinuitet kultnoga mjesta*, 171-172; Damir Karbić, *Hrvatski plemićki rodovi u benkovačkom kraju u srednjem vijeku*, 195-196).

Zbornik radova o knezu Branimiru i njegovu vremenu sadrži uratke koji u svjetlu više znanstvenih struka pridonose boljem poznavanju nekih iznimno važnih problematskih pitanja hrvatske povijesti srednjega vijeka.

Margareta Matijević

Zbornik o Tomi Babiću, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Fra Toma Babić i njegovo vrijeme«, Skradin – Visovac, 26.-27. listopada 2002., Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik – Zagreb 2002., 318 str.

Nastavljajući se na započeti projekt predstavljanja i znanstvene obrade života i djela manje poznatih, ali ne stoga i manje važnih osoba, koje su životom i djelovanjem bile vezane za prostor šibenskoga kraja, organizatori skupa pod gornjim naslovom okupili su se kako

bi znanstveno, s motrišta više znanstvenih disciplina, predstavili fra Tomu Babića (oko 1680.-1750.), franjevačkog pisca rodom iz Velima u šibenskom zaleđu. Zbornik radova započinje uvodnim govorom Alojza Jembriha, glavnog urednika tog nemaloga istraživačkog projekta (7-8).

Uvodna je studija akademika Radoslava Katičića *Toma Babić: pisac latinske gramatike i hrvatski jezik* (9-16). Nasljedujući prošlogodišnju praksu da se piše i o onima koje imaju veću kvantitetu nego kvalitetu, spomenuvši neke biografske podatke iz Babićeva života, Katičić u kratkom prilogu ocrtava tipične zakonitosti rada takvih ličnosti i moguća očekivanja u usporedbi s postignućima.

Filološki pogled na jezik fra Tome Babića (17-54) predmet je interesa Alojza Jembriha. Babić želi pisati onako kako se govori u njegovu kraju. U Bosni razlikuje nekoliko izgovora, a svoje djelo svakako želi popularizirati među što veći broj čitatelja, čemu mu pomaže i stav da njegov zavičajni govor *svak može razumiti*. U sklopu rada objavljeno je i nekoliko preslika iz *Cvita* te njegova grafija. Završno autor traži i mjesto Tome Babića u sintezama hrvatske povijesti književnosti. Nikica Kolumbić potpisuje rad *Mjesto Tome Babića u razvoju hrvatske pasionske poezije*. (55-64) Pasionisku baštinu, bar onu zabilježenu, možemo pratiti od 14. stoljeća. Babić je u svom *Cvitu* u tom smislu najpoznatiji s pjesmom o mucu Kristovoj, koju autor uspoređuje sa širokim spektrom sličnih tema u drugih pisaca. Poezija je uglavnom pisana u starome osmeračkom dvostihu, ali nije pretenciозна niti posebno kvalitetna.

Babuša i franjevačka književnojezična baština (65-79) tekst je autorice Darije Gabrić-Bagarić. Babuša je popularan i u narodu uobičajen naziv za Babićevu kompilaciju pobožnih tekstova i duhovne literature. Punim naslovom *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, štivo namijenjeno masovnoj uporabi, prilagodljivo nepismenim i neukim vjernicima, na pristupačan način sažima sve bitne sastavnice iz života svetaca i važnije karakteristike posttridentske crkvene obnove, posebno s katehetskog stajališta. Autorica objašnjava narav fonološko-morfološkog prosjeka franjevačke književnosti, kojoj je Babić dobar, premda ni u čemu izuzetan predstavnik.

Na početku svog rada *Hagiografija u »Cvitu« fra Tome Babića* (81-96) fra Hrvatina Gabriel Jurišić daje mu naglašeno bitnu katehetsku dimenziju, usmjerenu prvobitno onima koji ne znaju latinski. Istoj svrsi namijenjena je hagiografska dimenzija *Cvita*, gdje nasljedujući evanđeoski tekst nastoji u savršenom odnosu prikazati svece složene u nekoliko skupina radi lakšeg snalaženja. Najduža je posvećena Antunu Padovanskom, a najtipičnija Stjepanu Prvomučniku.

Hrvojka Mihanović-Salopek autorica je rada *Značenje Babićeva »Cvita« za razvojni tijek hrvatske crkvene himnodije* (97-114). U drugom dijelu svoga *Cvita* Babić donosi nešto slabije poznatu hrvatsku himnodiju pod nazivom *Versi*. Ondje spadaju nedovršene pjesme, popularne doskočice ovaj put uglazbljene na nabožni tekst, popijevke koje je dopušteno pjevati u liturgiji. Podijeljen u dvije skupine u osmercu i desetercu. Autorica Babićeve *Verse* dijeli na četiri skupine. Posebno ih karakterizira jako izraženo barokno bogatstvo i moralno-didaktička namjena.

Stilska obilježja Babićeva »Cvita« (115-122) predmet su interesa Andreje Sapunar. Babiću upisuje u zaslugu da je govornički nadaren, da je solidan kompilator i kao velik dio

posttridentskih svećenika dobar propovjednik. Posebno traži tipična jezično-stilska obilježja barokne stilizacije. U te tipično barokne karakteristike ubraja bujnu rečenicu, tendenciju moralnog podučavanja, učestalu uporabu retoričkih figura, hiperbole, učestale primjere, brojne citate i ostalo.

Gramatički rad Tome Babića (123-132) Tamara Tvrtković u prvom redu istražuje u njegovoj najpoznatijoj knjizi tiskanoj 1712. u Veneciji pod punim naslovom *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata*. Autorica posvećuje posebnu pozornost razlikama unutar pojedinih riječi. Istražuje vrste i oblike riječi, način i mogućnosti učenja latinskog te paralelu s današnjim sličnim sustavima u metodici nastave klasičnih jezika.

Bojan Marotti potpisnik je rada »*Podlagajuchiega nacina urime doscasto*« u slovnici Tome Babića »*Prima grammaticae institutio*« (133-164). Koja je uloga futura drugog kojim Babić ustrajno prevodi latinski konjunktiv? Na izdvojenim primjerima uzetim iz teksta njegovih djela autor potom postavlja pitanje: Čemu je i zašto iz hrvatskog jezika postupno izbačena sintagma budem + infinitiv, itekako potvrđena u starijoj hrvatskoj književnosti? Diana Stolac autorica je rada pod naslovom *Sintaktičke napomene u gramatici Tome Babića* (165-176). Autorica napominje kako raščlamba pregleda starijih hrvatskih gramatika ukazuje da je Babić kao gramatičar u potpunosti u skladu s onodobnim shvaćanjima sintakse, što je najuočljivije u njegovu izboru jezičnih primjera.

Šime Samac istražuje *Babićev doprinos katehetskoj obnovi* (177-194). Autor ističe da je Babićevo djelo, uz Kačićev *Razgovor ugodni*, bilo izvanredno rašireno i često čitano. Na specifičnoj didaktičkoj onodobnoj razini takav način usvajanja određenih znanja imao je svoje tipološke odrednice i karakteristične metodološke pristupe. Drugi dio, popularnije pisan uglavnom u narodnom desetercu, drži za puk prihvatljivijim i originalnijim. *Toma Babić i franjevački glazbeni barok* (195-204) Ennia Stipčevića *Babuši* pripisuje i početnu glazbenu, ne samo jezičnu vježbenicu. Istražujući podrijetlo nabožnih pjesama koje je Babić kompilirao, autor prati njegov daljni utjecaj na kasnije naraštaje.

Toma Babić i likovne umjetnosti (205-210) Radoslava Tomića bavi se visovačkim gvardijanskim mjestom dugogodišnje službe Tome Babića. Među zaslužne slikare koji su djelovali na Visovcu ubraja poglavito G. B. Augusta Pitterija, premda je ostalo nepoznato što bi sve ondje moglo potjecati iz njegove slikarske radionice.

Najveći opsegom je rad Pavla Knezovića *Religiozne teme u hrvatskom latinitetu Babićeva doba* (211-250). Razmjerno je to bogato i plodno razdoblje kada su najteži ratovi donekle već mimoišli naše prostore i kada djeluje velik broj značajnijih pisaca duhovnih štiva, ponajviše redovnika franjevačke Bosne Srebrene. Osim teoloških djela, u tom razdoblju nastaju i brojna djela medicinske, filozofske, pravne, životopisne ili forme leksikona. U idućem prilogu Bruno Pezo donosi detaljniji *Životopis i bibliografiju fra Tome Babića* (251-262). Rođen nedaleko od Skradina, u doba kad je taj grad bio važna tranzitna lokacija za trgovinu s ne tako dalekom Bosnom, otkud su morali pritjecati utjecaji i strujanja, školovao se i u Budimu, djelovao kao dugogodišnji gvardijan na Visovcu i dobročinitelj lokalnih katolika, popularni župnik i svojevrsan narodni prosvjetitelj i solidan pisac. Posebno treba pohvaliti što je ovomu radu priodadna Babićeva bibliografija. Ostaje nejasno zašto ovaj rad prirodno nije naveden na početku knjige.

Lovorka Čoralić potpisuje *Prilog o životopisu skradinskog biskupa Grgura Civalessija (1698.-1713.)* (263-280), prvog biskupa nakon obnove skradinske biskupije, inače potomka stare zadarske patricijske obitelji. Ističe se da je Civalessi pastoralno promišljeno nastojao oko gradnje i obnove crkava, umjetničke popune, a djelovao je i kao pisac i svekoliki reformator vjerničkog života na doskora turskom području. Radu je priložen prijepis njegove oporuke. Stanko Piplović autor je rada *Općina Skradin u XIX: stoljeću* (281-298). Katastarski mala općina, smještena u Zadarskom okrugu, kasnije u okviru Kotarskog poglavarstva Šibenik, vezana uz porječje Krke koja je tad korisna, donekle i plovna rijeka, Skradin je lokalitet kojemu gravitira mnoštvo obližnjih sela.

Ivan Sušić i Marinko Šišak u prilogu *Kronika znanstvenog skupa o fra Tomi Babiću* (299-304), uz iscrpan prikaz izlagača i tema njihovih radova, donose i nekoliko usputnih manifestacija, kao i tiskovna izvješća koja su popratila skup. Na kraju knjige sadržana su kazala osobnih imena te imena mjesta (305-317).

Mnogobrojni istraživači raznorodnih struka, književnici i povjesničari, latinisti, filolozi i teolozi, uložili su nemali trud u pisanju ove sinteze. Nadajmo se da će i idući ovakvi projekti izlučiti ono ponajbolje od kvalitetnih *tihih pregalaca* iz starije hrvatske baštine.

Margareta Matijević

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 44., Zagreb – Zadar, 2002., 298 str.

Novi broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* donosi devet preglednih, stručnih i znanstvenih članaka te niz prikaza novih knjiga, zbornika radova i znanstvenih časopisa.

U prvom radu pod naslovom »Zabilježbe polarnog svjetla na zagorskim kamicima« (1-8) Krešimir Kužić objašnjava značenje ornamenata na četirima srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima (kamicima) iz Zagore. Ti ornamenta zapravo predstavljaju polarnu svjetlost čije se postojanje otkriva i u srednjovjekovnim kronikama. Osim što se otkriva značenje ornamenata kao vremenskog uporišta srednjovjekovnog čovjeka, pokušavaju se približe datirati ta četiri kamika.

U radu Olega Petrovića »Natpisi otoka Molata (1479.-1899.)« (9-46) obrađeni su i sistematizirani epigrafski natpisi otoka Molata od najstarijeg utvrđenog iz 1479. do godine 1899. Najviše su zastupljeni nadgrobni natpisi, a potom slijede nadvratni natpisi, natpisi na krunama cisterni, na kamenicama za ulje, na oltarima te natpisi na metalu. Analizira se jezik natpisa (do 19860-ih talijanski, a potom hrvatski) te pismo natpisa (najčešće latinica, a rijetko i glagoljica). Natpisi su slabe umjetničke vrijednosti, što je uvjetovano ekonomskim mogućnostima stanovništva otoka Molata.

Tekst Marice Čunčić »Odlomak glagoljskog brevijara iz Banja« (47-98) predstavlja jedan pergamentni dvolist ispisan glagoljicom. Riječ je o odlomku kodeksa kojeg autorica naziva Banjski odlomak brevijara. Prema stilskim karakteristikama pisma odlomak je nastao u XV. stoljeću. U članku je glagoljski tekst transliteriran na latinicu te je uspoređen s dva latinska i dva glagoljska brevijara. Drugi članak M. Čunčić, naslovljen »Glagoljska Knji-